

На основу члана 30. Статута Универзитета у Београду Института за мултидисциплинарна истраживања, директор доноси

ПРАВИЛА ТЕРЕНСКОГ РАДА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ – ИНСТИТУТА ЗА МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНА ИСТРАЖИВАЊА

1. УВОД

Теренски рад представља значајан део научног рада истраживача Универзитета у Београду - Института за мултидисциплинарна истраживања (у даљем тексту: Институт).

Теренски рад обавља се ван простора Института, одликује се низом специфичности, стога је опште процедуре ових истраживања потребно дефинисати. Овај документ има за циљ да дефинише правила теренског рада Института, која обавезују како истраживаче Института, тако и сараднике ван Института са којима се реализују исти, да обезбеди основу за ефикасан рад, као и висок степен безбедности за све учеснике.

Правила теренског рада Института првенствено описују најзначајније процедуре које имају општи карактер и по правилу су заједничке за све типове истраживања.

Посебне процедуре, које су специфичне за сваки тип теренског истраживања, укључујући и процедуре које су везане за безбедан рад, дефинишу се на нивоу одсека, или током припреме теренских истраживања, за које су задужени руководиоци одсека и/или руководиоци пројекта у оквиру кога се теренско истраживање реализује, уколико за истим постоји потреба.

Поред наведеног, овај документ указује и на формалне процедуре, као и оне препоручене, које је потребно испунити у сврху ефикасне реализације теренских активности, као што је прибављање одговарајућих дозвола за рад, комуникација са корисницима подручја на коме се обавља рад, итд.

2. ЦИЉЕВИ И ПРОЦЕДУРЕ ТЕРЕНСКОГ РАДА

Циљеви теренског истраживања начелно су прикупљање биолошког материјала, других узорака и теренских података.

Ближи циљеви теренског рада одређују се у сваком конкретном случају у зависности од предмета истраживања.

Процедуре теренског рада најчешће обухватају:

- евидентирање географских координата и надморске висине локалитета;
- сакупљање биолошког материјала;
- маркирање и мерење биолошког материјала *in situ*
- мерења, прикупљање пратећих података и додатних узорака који пружају информације о локацији теренског истраживања - подаци о станишту и други слични записи, мерење основних параметара животне средине, прикупљање узорака за анализе састава и структуре компоненти које описују станиште (узорци за анализу присутних супстанци у земљишту, води, воденом седименту, биљном или животињском ткиву, итд.);
- адекватно складиштење материјала;
- снимање биолошког материјала;

- транспорт материјала и
- безбедно одлагање материјала у Институту.

3. ПРИПРЕМА ЗА РАД НА ТЕРЕНУ

На теренска истраживања није дозвољено ићи сам. Сваки истраживач који се упућује на теренско истраживање дужан је да обезбеди да се на локацији на којој се врши теренски рад, налази бар још једна особа обучена за обављање теренског рада. У изузетним и специфичним случајевима истраживач теренска истраживања може обавити и сам. У том случају је неопходно је да лично попуни образац (дат у Прилогу 1) о процени ризика са образложењем којим утврђује да је ризик од тог конкретног самосталног изласка на терен занемарљив те да сноси пуну личну одговорност за такву процену, као и са подацима о особи са којом ће приликом таквог изласка на терен бити у редовном контакту.

Није препоручено да истраживач сам путује на место реализације теренског истраживања користећи службено возило Института.

Припрема за теренско истраживање обухвата: дефинисање циљева истраживања; одређивање начина остварења тих циљева; планирање временског оквира, средстава и потребног особља; идентификацију формалних услова (дозволе, временске забране које су регулисане ради спречавања узнемиравања животиња, посебна правила која су дефинисана регулативом и од стране корисника, уколико је примењиво), као и многе друге аспекте који су специфични за свако посебно истраживање. План теренских истраживања, такође, мора да обухвати све аспекте безбедности, како у погледу превенције болести и повреда у вези са радом на терену, тако и у смислу смерница за превазилажење опасних ситуација, уколико се догоде.

План истраживачке групе мора да садржи: циљ и задатке које треба реализовати; трајање истраживања (датуми поласка и повратка); план са местима за одмор; број учесника, неопходну теренску опрему групе и личну опрему учесника теренског рада.

3.1. Локалитет и планирање трасе

Пре почетка детаљних проучавања неопходно је прикупити информације о општим карактеристикама региона од значаја за безбедност и ефикасно истраживање.

Обједињавањем ових информација са географским мапама, као и сателитским снимцима, локалитети и руте се пажљиво планирају и дефинишу.

3.2. Превоз

За реализацију теренских истраживања ангажују се службена возила Института, уколико није предвиђено другачије.

Институт примењује процедуру и правила за коришћење службених возила, у складу са Правилником о условима и начину коришћења службених возила Института (број 844/1 од 24.05.2021. године и 672/1 од 13.04.2023. године).

Запослени који је одређен за возача мора имати важећу возачку дозволу „Б“ категорије, а током трајања теренског рада мора уз себе имати потписан налог за службени пут.

Институт поседује пловне објекте за рад на терену. Пловни објекти морају бити регистровани, као и прикључна возила (приколице) којима се они транспортују.

У пловним објектима који се користе за рад на терену неопходно је обезбедити сву сигурносну опрему, укључујући појасеве за спасавање одређених карактеристика, средства за комуникацију (мобилни телефон или радио станицу), сигнализацију, алат за интервенције при механичким кваровима, итд. Потребно је такође, обезбедити адекватну одећу, као и водоотпорни spremnik за документе. Запослени који управља пловним објектом мора имати важећу дозволу за управљање моторним чламцем.

3.3. Документација за рад на терену

Сви чланови истраживачке групе морају поседовати важећа лична документа којима се утврђује њихов идентитет, потписане налоге за службени пут и здравствену књижицу.

За сакупљање заштићених врста из дивљих популација, као и за рад у заштићеним подручјима, потребно је прибавити дозволу министарства надлежног за послове заштите животне средине, која се издаје у складу са препоруком надлежног завода за заштиту природе. Дозвола се издаје за текућу годину и прибавља се сваке године. Документ прецизира методологију узорковања, дефинише број јединки који се може прикупити, прописује додатне услове уколико је примењиво и на тај начин осигурава да врсте и природна станишта неће бити угрожени. У случају рада у заштићеним подручјима обавезно је најавити долазак истраживача надлежним органима ових заштићених подручја и понети фотокопију наведене дозволе.

Сваки истраживач приликом закључивања уговора о раду са Институтом, треба да потпише изјаву у којој потврђује да је упознат са Правилима теренског рада Института и да је свестан могућих ризика током рада на терену (Прилог 2). Ова изјава се трајно чува у досијеу запосленог.

Наведена изјава је обавезна за све запослене на Институту који обављају теренски рад као и за истраживаче који нису запослени на Институту, а који учествују у теренским истраживањима које реализује Институт (Прилог 3).

3.4. Планирање трошкова

Трошкови горива за теренска истраживања која се обављају у оквиру Уговора о финансирању и реализацији научноистраживачког рада Института са Министарством за просвету, науку и технолошког развоја Републике Србије, реализују се из материјалних средстава истраживача. За реализацију теренског рада у оквиру других националних и међународних пројеката трошкови су предвиђени у оквиру буџета пројекта.

Дневнице, потрошни материјал и опрема неопходна за теренска истраживања, смештај и сви други применљиви трошкови реализују се из материјалних средстава истраживача.

3.5. Амбалажа, опрема, прибор и потрошни материјал

У зависности од типа теренских истраживања, односно врсте биолошког материјала и пратећих података који се прикупљају, потребно је понети адекватну амбалажу за узорке (нпр. кутије за узорке, флаше одређене запремине, папирне кесе за биљке, новински папир за сушење биљака, хербаријум, пластичне кесе напуњене силицијум гелом, кутију за суви лед, микроепрувете различитих величина, итд.), опрему и прибор (нпр. мерне инструменте, пуњаче за мерне инструменте, пинцете, скалпеле, маказе, кутије за складиштење, алат за копање, баштенске маказе, лопатицу, нож, цепну лупу, топографске карте, компас и висиномер, свеску - теренски дневник, самолепљиве етикете за обележавање узорака, GPS уређај и др.) и потрошни материјал (нпр. фиксативе за узорке, резервне батерије за мерне инструменте, трајне маркере за обележавање узорака, оловке и др.).

Уколико је неопходан суви лед, исти се набавља непосредно пре теренских истраживања, и пакује се у одговарајућу амбалажу за транспорт.

3.6. Лична опрема и пратећи садржај

Лична опрема, одећа и безбедносна опрема такође су неопходни за реализацију

теренског рада. Током теренског истраживања, сви чланови истраживачке групе морају бити адекватно лично припремљени, што укључује, у зависности од врсте биолошког материјала који се прикупља, карактеристика терена на коме се реализује и доба године у којем се реализује: адекватну заштиту од сунца, пешире са великим ободом, одговарајућу водоотпорну обућу, репелент за инсекте и панталоне од јачих материјала који штите од инсеката и уједа змија, водоотпорну одећу у виду кишних мантила и др.

У зависности од доба године када се спроводе теренска истраживања, одећа треба да штити од сунца и падавина, да буде мале запремине и лагана, а обућа одговарајућа, имајући у виду терене који су клизави.

Сви чланови истраживачке групе морају имати лекове који су им прописани терапијом, флашу воде и мању количину нектварљиве хране.

3.7. Медицинска и прва помоћ

Пожељно је да сваки члан истраживачке групе са собом носи лекове и препарате сходно свом здравственом стању, као и да вођа истраживачке групе буде упознат са здравственим стањем свих чланова, а нарочито са онима који су под медицинском терапијом.

Препорука је да се увек носе средства против уједа инсеката.

Препорука је да се носе дезинфекциона средства и средства за затварање рана.

Препорука је да се у свакој истраживачкој групи налази најмање један члан који је завршио основни курс прве помоћи.

Неопходно је да се у близини места реализације теренских истраживања налази прибор за прву помоћ, по правилу у службеном аутомобилу.

Услови околине који могу проузроковати дехидрацију, топлотни удар, исцрпљеност услед топлоте, хладноће и сл. морају се унапред размотрити и неопходно је предузети мере заштите од поменутог – нпр. пажљиво планирати време када се реализују активности, одредити максимално трајање изложености истраживача неповољним утицајима и др.

У случају рада у областима које могу бити контаминирани патогенима или загађивачима, неопходно је предузети све мере заштите од изложености истим, укључујући ношење заштитне опреме (нпр. рукавице, заштитне наочаре, одговарајућа одећа и обућа и др.).

4. ТЕРЕНСКИ РАД

4.1. Комуникација

По доласку на локалитет, сви чланови истраживачке групе истражују околину организовано, тако да се избегне појединачно одвајање од групе.

Организованост подразумева да се пре почетка истраживања свим члановима групе: саопште све информације које су од значаја за истраживање; одреде места и времена окупљања; провери рад мобилних телефона, који представљају основно средство комуникације међу члановима групе; формирају тимови од најмање два члана (уколико је могуће) и провери доступност опреме која се користи на терену.

Неопходно је да сви чланови истраживачке групе буду свесни коме да се обрате и како да поступе у случају несреће или хитног случаја.

Уколико дође до незгоде или хитног случаја, потребно је одмах обавестити све чланове истраживачке групе, позвати надлежне службе и затражити одговарајућу помоћ, уколико је потребно.

У случају незгоде са возилом, односно оштећења возила, возило није дозвољено користити и померати док се са сигурношћу не утврди да је безбедно за употребу. У вези

с тим, неопходно је контактирати одговорно лице Института.

4.2. Потенцијалне опасности и ризици током теренског истраживања

Увек треба имати на уму да је лична безбедност на првом месту. Веома је важно максимално умањити факторе ризика од незгода и обезбедити да се избегну услови који могу довести до повреда или болести (Прилог 4).

4.2.1. Идентификација и процена ризика

Први корак сваке процене ризика је идентификација главних ризика.

Потенцијални ризици у теренском раду могу бити ризици од незгода са опремом и возилима, преко ситуација које могу угрозити здравље учесника, до ризика промене временских услова и боравка у природи.

Веома је значајно идентификовати потенцијално небезбедне активности и предузети све мере за уклањање повезаних ризика.

Последњи корак у процени ризика је успостављање смерница и правила за отклањање идентификованих ризика, као и идентификација радњи које је неопходно предузети у случају реализације претње.

У случају да се ризици не могу свести на разумну меру, услед неповољних временских услова, или било ког другог фактора, теренска истраживања се одгађају, до момента када идентификовани ризик нестаје, или му се интензитет смањује на разумну меру.

4.2.2. Ризично понашање на терену

Ризична понашања у току теренског рада обухватају све облике понашања која могу довести појединца или групу у ризичну ситуацију. Оваква понашања не могу се толерисати током теренског истраживања. Строго је забрањена употреба алкохола, опијата, као и неадекватно коришћење лекова.

4.2.3. Безбедност

Сви учесници теренских истраживања дужни су да воде рачуна о безбедносним питањима.

За поштовање безбедносних процедура, од планирања терена, до повратка у Институт одговоран је руководилац одсека/руководилац пројекта у оквиру кога се теренско истраживање реализује, или особа која се у својству потписника захтева за реализацију терена поставља као вођа истраживачке групе.

Увек је неопходно носити заштитну опрему која је идентификована за дати тип теренских истраживања.

Када се на теренском раду користи теренско возило као превозно средство, вођа изискује поштовање свих саобраћајних прописа и мора се прилагодити условима.

4.2.4. Природне опасности

Идентификовано је неколико основних потенцијалних ризика изазваних природним опасностима:

- промена временских услова и рад у неповољним временским условима – интензивне падавине, нагла промена температуре, поплаве, појава клизишта, итд.;
- кретање и рад по стрмом терену;
- кретање по нестабилном терену (нпр. сипари, обале река, итд.);
- сусрет са потенцијално опасним животињама - током реализације теренског рада, могуће је доћи у контакт са потенцијално опасним животињама, као што су поједине

врсте инсеката, отровне змије и поједине врсте сисара у одређеним ситуацијама (медвед, вук, јазавац, дивља свиња, итд.).

За превенцију природних опасности идентификоване су следеће радње:

- забрањен је теренски рад у екстремним временским условима; неопходно је бити добро информисан о очекиваним временским условима за период у коме се планира теренско истраживање и припремити одговарајућу опрему, одећу и обућу за суочавање са истим;
- приликом кретања по стрмом терену потребна је додатна пажња, коришћење одговарајуће обуће и одеће, а по потреби користе се штапови за пешачење, кацига, алпинистичка ужад, итд.;
- забрањује се рад у условима екстремно смањене видљивости;
- забрањено је сакупљати отровне биљке, гљиве и животиње без одговарајуће припреме за рад, као и без коришћења одговарајуће заштитне опреме.

4.2.5. Питања безбедности животне средине и одлагања отпада

У случају да се прикупља биолошки материјал који изискује дозволу надлежног државног органа, иста се мора прибавити пре отпочињања теренског рада, а уколико документ саржи опис поступака прикупљања биолошког материјала, чланови истраживачке групе морају се понашати у складу са прописаним упутствима.

Није дозвољено непрописно одлагање отпада, посебно хемијског и медицинског, током реализације теренских истраживања.

Није дозвољено просипање хемикалија.

Сав комунални и рециклажни отпад настао током реализације теренских истраживања одлаже се на за то предвиђеним местима.

Хемијски, медицински и електронски отпад настао током теренских истраживања пакује се на прописан начин за тип отпада и доноси се на Институт, где се са њим поступа на прописан начин.

4.2.6. Деловање у хитним случајевима

У случају хитне ситуације, сви чланови истраживачке групе морају бити упознати са свим процедурама за хитне случајеве. Ове процедуре, начелно, обухватају:

- окупљање и организовање групе (рад се привремено обуставља док се ситуација не превазиђе);
- у случају саобраћајне незгоде, сви расположиви ресурси морају бити искоришћени да се ограничи обим несреће;
- спречавање погоршања ситуације и процену узрока;
- стабилизовање повређеног;
- одлазак до најближе здравствене установе што је пре могуће или сачекати долазак хитне медицинске службе;
- проценити да ли се удаљити од опасне зоне;
- прикупљање свих основних информација о несрећи/ванредној ситуацији;
- процену опција самопомоћи и идентификовање најбољих мере за ублажавање;
- контактирање релевантне службе.

5. ПОСТУПЦИ РАДА НАКОН ПОВРАТКА СА ТЕРЕНСКОГ РАДА

5.1. Смештај узорака и опреме

Непосредно по повратку са теренских истраживања потребно је адекватно ускладиштити прикупљене узорке и вратити сав прибор и опрему у Институт.

Опремену и прибор је потребно очистити пре одлагања. Неопходно је предузети све кораке за безбедно складиштење опреме.

5.2. Повратак возила

Теренска возила се враћају у стању у каквом су преузета, након чега се врши детаљан преглед сваког возила како би се оно припремило за следећег корисника.

Километража мора бити евидентирана. О свим евентуалним запажањима о проблемима у раду возила неопходно је обавестити одговорно лице Института одмах по повратку са теренског рада.

5.3. Документација

По повратку са теренског рада, чланови истраживачке групе достављају попуњене и потписане путне налоге са пратећом документацијом стручној групи за рачуноводствено-финансијске послове Института.

 Директор
др Драгица Станковић,
научни саветник

Универзитет у Београду
 Институт за мултидисциплинарна истраживања
 Кнеза Вишеслава бр. 1
 11030 Београд

ПРОЦЕНА ДОДАТНОГ РИЗИКА ОД САМОСТАЛНОГ ИЗЛАСКА НА ТЕРЕН

Датум и време самосталног изласка на терен _____

Опис планираног самосталног изласка на терен

По потреби додати или уклонити редове

Процена ризика од самосталног изласка на терен

Тип додатне претње од самосталног изласка	Мере митигације	Процењени ниво додатног ризика након митигационих мера

По потреби додати или уклонити редове у табели

Особа са којом ћу бити у регуларном контакту при самосталном изласку на терен

Име и презиме _____

Контакт телефон _____

Додатне информације

По потреби додати или уклонити редове

На основу свега изнетог процењујем да је додатни ризик од поменутог самосталног изласка на терен занемарљив и сносим пуну личну одговорност за изнету процену.

У Београду, _____

 (име и презиме запосленог)

 (потпис запосленог)

Универзитет у Београду
Институт за мултидисциплинарна истраживања
Кнеза Вишеслава бр. 1
11030 Београд

ИЗЈАВА

У потпуности сам упознат-а са Правилима теренског рада Универзитета у Београду - Института за мултидисциплинарна истраживања, и свестан-на сам могућих ризика који могу настати током теренског рада који реализује Институт.

У Београду, _____

(име и презиме запосленог)

(потпис запосленог)

Универзитет у Београду
Институт за мултидисциплинарна истраживања
Кнеза Вишеслава бр. 1
11030 Београд

Под пуном моралном и материјалном одговорношћу дајем следећу

ИЗЈАВУ

1. Да сам у потпуности упознат-а са Правилима теренског рада Универзитета у Београду - Института за мултидисциплинарна истраживања.
2. Да сам у потпуности свестан-на могућих ризика током теренског рада и да сам упознат-а са обавезом коришћења заштитне опреме и опреме током теренског рада који реализује Институт и да ћу исту користити током истог.
3. Прихватам да ћу се током теренског рада понашати у складу са начином рада и поштовати упутства надлежних истраживача, у супротном сам сагласан-а да сносим одговорност за све штетне последице које могу настати услед мог несавесног и неадекватног понашања.
4. У потпуности преузимамам одговорност за материјалну и нематеријалну штету коју будем проузроковао-ла евентуалним кршењем закона, подзаконских аката и општих аката Института, а у вези са теренским радом који реализује Институт.
5. У случају настанка било каквог оштећења инвентара Института коју проузрокујем било намерно или услед крајњег немара или непажње, обавезујем се да насталу штету надокнадим у пуном износу.

У Београду, _____

Име и презиме

Боравим у Институту у својству:

(студент – број индекса и назив факултета)

Боравим Институту у другом својству:

(број ЛК и код кога је издата)

Потпис

Прилог 4

Потенцијално опасна стања и догађаји	Узрок	Симптоми	Прва помоћ	Превенција
Дехидратација	Недовољан унос воде.	Тамни урин. Умор. Констипација. Несвестица.	Пијте пуно течности, правите честе паузе за одмор, и минимизујте унос пића који садрже кофеин.	Пијте пуно воде (најмање 2 литре дневно). Пијте више ако сте изложени већем физичком напору, или у топлој клими. У случају дужег боравка у таквим условима повећајте унос електролита (у виду прашка или шумећих таблета)
Нечиста вода	Штетни организми и патогени у природним водама.	Гастроинтестинални проблеми. Симптоми слични грипу.	Пијте чисте течности. Полако уводите благу храну, као што су пиринач, тост, крекери, банане или сос од јабуке. Посетите лекара ако нема побољшања.	Носите своју воду. Третирајте „природну“ воду пре употребе са хемијским или физичким пречистачима, или кувањем са више од 3 минута.
Опекотине од сунца	Претерана изложеност сунцу.	Иритирана кожа, ружичасте или црвене боја.	Нанесите хладну воду, или неки лосион за хлађење на површину коже, која је погођена.	Носите одећу дугих рукава и шешир. На кожу нанесите крему са заштитним фактором 30 или више.

Исцрпљеност услед топлоте	Продужен физички напор у топлом окружењу.	Умор. Прекомерна жеђ. Јако знојење. Хладна и лепљива кожа.	Хладите жртву, лечите је постепеним давањем воде или раствора електролита.	Постепено се прилагодите топлоти. Пијте пуно течности. Правите честе паузе за одмор.
Топлотни удар	Продужен физички напор у топлом окружењу.	Исцрпљеност. Умерена главобоља. Светло црвена кожа која је топла на додир.	Хладити жртву, дати јој течност, и тражити хитну медицинску помоћ.	Постепено се прилагодите топлоти. Пијте пуно течности. Правите честе паузе за одмор.
ПромрзLINE	Изложеност ниским температурама.	Воштана, беличаста, утрнула кожа. Отицање, свраб, пецкање.	Полако загрејте оболеле области (НЕ трљајте промрзLINE!) и тражити хитну медицинску помоћ.	Обуците се слојевито. Носите топле капе, маске за лице, рукавице, чарапе и ципеле.

		и дубок бол када се кожа загрева.		
Хипотермија	Продужена изложеност ниским температурама	Дрхтање Утрнулост Неразговетан говор Прекомерни замор	Скините хладну, мокру одећу. Обуците суву одећу, утоплите жртву, користите ћебе, или кожа на кожу контакт за загревање. За пиће давати топле течности и тражити	Обуците се у слојевима. Носите одговарајућу одећу. Избегавајте влажење од знојења.
Угљен монокси д	Управљање возилом; сагоревање горива у шпорету у затвореном простору	Јаке главобоље Дезоријентација Узнемиреност	Преместите жртву на свеж ваздух одмах, проветрите простор, и пружите особи која је била изложена прву помоћ.	Одржавајте просторе адекватно проветреним при сагоревању горива. Проверите да ли је издувна цев возила проходна. Проверити струјање ваздуха и гасове у пећини помоћу упаљача или
Екстремне временске прилике	Олује, мећаве, грмљавина (удар грома), јака	Екстремне временске промене могу довести до физичких повреда и/или	Хитно потражите склониште.	Имајте на уму посебне временске прилике. Пратите временску прогнозу. У случају веома лоше прогнозе одложити одлазак на терен. Понесите одговарајућу опрему за суочавање са тешким временским
Опасан терен	Шетња или планинарење на стрмом или каменитом Терену. Рад на терену где постоји опасност од одрона камења. Улазак у пећине и јама	Физичке повреде или смрт.	Указати прву помоћу и хитно потражити медицинску помоћ	Носите одговарајуће ципеле. Носите потребне ствари у добро избалансираном паковању. Обавезно понети пакет прве помоћи. Носите техничку заштитну опрему уколико услови терена то захтевају (нпр. шлем, пењачки појас и технички комплети за осигуравање) Користите адекватну техничку опрему за спуштање и за пењање. Користите штапове за планинарење

Утапање	Удисање воде доводи до респираторног оштећења	Апнеа (обустава дисања) Смрт	Извадите жртву из воде. Окрените главу на страну да вода исцури. Пружите прву помоћ. Потражите медицинску помоћ што је пре могуће.	Особа која обављања теренске активности у води или на чамцима мора знати да плива. Сви у чамцу морају носити сигурносне прслуке. Имајте на уму препоруке за безбедност на води за пливање у јаким струјама ако је потребно. Имајте на располагању чуваре за
Саобраћајне несреће	Повреде повезане са возилом, чамцем, или другим средствима	Физичке повреде или смрт.	Пружити прву помоћ. Потражите медицинску помоћ што је пре могуће.	Будите упознати са безбедним управљањем возилом или пловилом којим ћете управљати; придржавајте се строго саобраћајних прописа
Напади	Криминална активност; криволов или пљачка као мотив.	Физичке повреде или смрт.	Уклоните жртву на безбедну локацију ако је могуће; потражите медицинску помоћ ако је потребно. Што пре пријавите напад	Будите свесни свог окружења. Када је могуће, избегавајте да будете сами, нарочито ноћу, посебно у ризичним подручјима. Ако сте нападнути, бежите ако је могуће, или правите буку да бисте